

Nacija, domovina, religija, kultura: franko-kanadska književnost pred izazovom komparativne književnosti*

Pričajmo malo o Kanadi. Uložimo nešto bijednog napora. U suprotnom smjeru, pođimo prema neistraženim područjima ljudske aktivnosti. Krenimo prema religiji, umjetnosti, poslu, rasizmu i patriljotizmu [sic]. O Kanado, moja domovino, moji preci, tvoje grudi, tvoji veličanstveni cvjetovi! Kanada je golema prazna zemlja, zemlja bez kuća i bez ljudi, osim na jugu, osim duž granice s Razjedinjenim Državama, osim ondje gdje su se prelili Amerikanci. Nema gradova u Kanadi, nema ničeg osim jezera.

(Ducharme 1967: 147–148)

Još od poznate dosjetke Lorda Durhama o Franko-Kanađanima – “oni su narod bez povijesti i bez književnosti” – neprestano se pitamo o podrijetlu, genezi i vrijednosti takozvane franko-kanadske ili kvebečke književnosti. Bilo da je riječ o *Nacionalnom zborniku (Répertoire national)* Jamesa Hustona ili o projektu “Arheologija književnog” koji je započeo Bernard André, to pitanje ostaje nepromjenjivim obilježjem velikog dijela književne kritike u Québecu koja pokušava odrediti položaj i specifičnosti svoje književnosti u odnosu na okolne ili prevladavajuće silnice u svrhu reprezentacije kolektivnog identiteta.

Promatrana izvana, franko-kanadska književnost obuhvaća sve frankofonske književnosti na teritoriju Kanade, ali ako polje književnosti i kritike u Kanadi promotrimo iznutra, problematično je govoriti o franko-kanadskoj ili anglo-kanadskoj književnosti. Koje su to kanadske književnosti? Samo one “utemeljiteljskih”, anglofonskih i frankofonskih zajednica? Što je s autohtonim i migrantskim pismom? Treba li i njih uvrstiti u korpus “nacionalne” književnosti Kanade ili ih promatrati zasebno?¹ Kakav je odnos između tih književnosti?

* Rad pod naslovom “Nation, patrie, religion, culture: la littérature franco-canadienne à l'épreuve de la littérature comparée” objavljen na francuskom jeziku u *INTERLITTERARIA* (19/1, 2014: 54–69. URL: <http://dx.doi.org/10.12697/IL.2014.19.1.4>).

¹ Gérard Bouchard ukazuje na to da se u Sjedinjenim Američkim Državama i u Québecu “Autohtone stanovnike [...] prepoznaje kao starosjedioce, ali ne i kao utemeljitelje države (osim nekih iznimaka), te čak nije jasno pripadaju li oni uopće narodu” (Bouchard 2001: 384).

Suočeni s iznimno zamršenim slučajem mnogobrojnih književnosti Kanade i njihova odnosa spram koncepta jedne nacionalne književnosti, u ovom bismo članku – proučavajući unutar okvira raznolikih književnosti Kanade polje kritike, prakse tvorbe kanela i prinos komparativne književnosti – prije željeli postaviti problemska pitanja i naznačiti moguće pristupe nego li ponuditi odgovore.

U kritičkom i historiografskom diskursu primjećujemo dubinsku nestabilnost odrednica koje se tiču književnosti kojima se ovdje bavimo. Ta se nestabilnost ogleđa i u naslovima od kojih boli glava kao što su na primjer: *Revija književne povijesti Québeca i francuske Kanade* (Dionne 1987); *Bibliografija kritike kvebečke književnosti u engleskoj Kanadi* (Dionne i Cantin 1994) ili *Bibliografija kritike kvebečke i kanadsko-francuske književnosti u kanadskim časopisima* (Beaudin i dr. 2004). Već samim odabirom riječi, povjesničari i kritičari pretpostavljaju ili podižu granice. Termin “kvebečka književnost”, nastao u vrijeme Tihe revolucije, podrazumijeva frankofonsku književnost “kvebečkog” izričaja nasuprot književnosti “francuskog” izričaja.

Taj termin ne označava granicu samo u odnosu spram stila “francuskog Francuske”, već i u odnosu spram drugih frankofonskih književnosti Kanade izvan Québeca kao što su franko-ontarijanska, franko-manitobanska ili akadjska književnost. Naposljetku, termin “kvebečka književnost” označava i granicu u odnosu spram anglofonskih književnosti Kanade. “Ako postoji neka perspektiva kojoj se sama ideja kvebečke književnosti tvrdoglavo opire, to je zaista eventualno uključivanje u skup pod nazivom ‘kanadska književnost’” – tvrdi Réjean Beaudoin (2000: 70). Pretpostavljanje ili podizanje granica priječi opažanje međukulturne i međuljudske razmjene. Književna kritika frankofonskog Québeca uglavnom prešućuje prisutnost anglofonske književnosti, a radovi koji vode računa o mnogobrojnosti i raznovrsnosti kanadskih književnosti vrlo su rijetki.

Situacija je slična i u anglofonskim sredinama. Širenje znanja o franko-kanadskoj književnosti na sveučilištima često ovisi o posebno angažiranim pojedincima te se sukobljava s praksama zapošljavanja,

kao i sa zapostavljanjem francuskog jezika.² Suočeni s takvim stanjem stvari, prisjećamo se romana *Dvije samoće* (*Two solitudes*) Hugh MacLennana koji podjelu na Anglo- i Franko-Kanađane objašnjava povijesnim, lingvističkim, društvenim, kulturalnim, vjerskim i etničkim razlozima.³ Usprkos naporima Charlesa Taylora koji u *Mirenju samoća: Eseji o kanadskom federalizmu i nacionalizmu* (*Reconciling the Solitudes: Essays on Canadian Federalism and Nationalism*, 1993) te u *Multikulturalizmu* (*Multiculturalism*, 1994) zagovara prihvaćanje i priznavanje različitosti Drugoga, književna kritika nije uvelike doprinijela približavanju dviju samoća kojima se pridružuju još i druge (vidi Cameron 1997, treći dio “Dvije samoće, ili više njih?” – “Two solitudes, or more?”, str. 161–203).

Problem nacionalnih književnosti i komparativnog proučavanja književnosti u Kanadi postaje još zamršeniji ako se pozabavimo zajednicama koje se obično naziva “prvim narodima” (*premières nations*, odnosno *first nations*). Isprva se kolektivno pamćenje prvih naroda prenosilo usmenom kulturom i kulturnim događanjima kao što su slavja, pjesme i plesovi. Danas je autohtona usmena kultura prešla u pisani izraz, dok su autohtone književnosti postale važno sredstvo estetskog izraza, komunikacije, osporavanja i borbe za identitet.

Iako se ideja o “prvim narodima” pojavila tek nedavno, važno je imati na umu da su već za autore iz razdoblja Nove Francuske različite amerindijanske zajednice tvorile “narode” koji su se jedni od drugih uvelike razlikovali. Doduše, nazivali su ih tada “divljačkim narodima” nasuprot “kršćanskim narodima” te su ih uglavnom opisivali stereotipno. Pa ipak, ova opozicija može postati i funkcionalnom u svrhu otkrivanja “vrlina” zapaženih kod navodno “divljih” naroda s ciljem navođenja Europljana na pozitivno društveno ponašanje, kao što je, na primjer, slučaj s misionarom Gabrielom Sagardom koji je dugo vremena živio s Huronima. Isticanje tih pozitivnih osobina u prikazu Amerindijanaca pridonijelo je u Europi stvaranju pojma “dobrog divljaka” (vidi Scholl 2009).

² Vidi Schwartzwald 1991. i Davey 1997. Davey na više mjesta naglašava lingvističku nesposobnost kao jedan od glavnih problema koji stoje na putu komparativnom proučavanju anglofonske i frankofonske kanadske književnosti. Davey smatra da je u Kanadi usvojeno nekoliko različitih modela razmatranja franko-kanadske književnosti: neki je predstavljaju manjinskom i pripojenom; drugi je prešućuju kao opsegom zanemarivu; treća skupina zagovara dvojezični i dvokulturni model; četvrta skupina isključuje frankofonske književnosti drugih kanadskih pokrajina i smatra frankofonsku književnost Québeca ekvivalentnom anglofonskoj književnosti Kanade, što se ogleda u opoziciji *Canada and/et Québec* (Kanada i Québec). O počecima komparativne književnosti u Kanadi vidi i Giguère 1984: 1–15.

³ “Ali dolje u kutu kod Montréal, [...] taj je osjećaj novog i beskrajnog prostora slab. Dvije stare rase i religije ovdje se susreću i žive svoje zasebne legende, jedna pokraj druge” (MacLennan 1945: 2).

Predstavnici amerindijanskih “samo-povijesti” kao što su Bernard Assiniwi ili Georges Sioui koristili su priče i izvještaje o putovanjima prvih doseljenika i misionara ne samo kao dokumente upitne vjerodostojnosti koji izražavaju kolonijalni mentalitet, već i kao tekstove koji, kad ih se čita “naopako”, omogućuju da se rekonstruira i zabilježi način života i vrijednosti predaka, pogotovo stoga što se zbog politike asimilacije u Kanadi, provedene pod izlikom civiliziranja, Amerindijance često otimalo i odvajalo od njihovih obitelji i kultura te su izgubili doticaj s povijesnom tradicijom zajednica iz kojih su potekli i koje su povijesno pamćenje prenosile usmenom tradicijom (vidi Scholl 2013: 242–244 i Janßen 2013).

Pomoću samo-povijesti, amerindijanski autori, dakle, promiču književnost koja izražava identitet i vrijednosti ne samo u odnosu na druge, već i za svoje vlastite zajednice kojima prijeti gubitak kulturnog pamćenja te kriza morala i identiteta. U tom smislu, amerindijanske samo-povijesti našeg vremena moguće je usporediti s onime što bismo mogli nazvati franko-kanadskim samo-povijestima 19. stoljeća i s “kvebečkim” samo-povijestima iz razdoblja Tihe revolucije. Komparativno proučavanje te prerade prošlosti moglo bi zaista biti zanimljivo. Autori svaki put pokušavaju (re)konstituirati kulturni kolektiv pomoću književnosti koja im omogućava da prodube vlastiti identitet u njegovu odnosu spram povijesti i spram okolnog prostora sadašnjosti. Autori svaki put iznova pokušavaju “dekolonizirati” kolektivnu svijest kako bi stvorili “nezavisan” identitet.

Reagirajući na politiku asimilacije koju je zagovarao Lord Durham, odnoseći se pritom prema Franko-Kanađanima kao prema divljacima koje bi trebalo civilizirati,⁴ autori 19. stoljeća okreću se svojim izvorima te u povijesti i kulturi traže i pronalaze kolektivni identitet koji se odupire asimilaciji i protekcionizmu. Polazeći od književne i usmene tradicije, obogaćuju svoje podrijetlo (Lemire 1970: 75) te izgrađuju velik utemeljiteljski narativ koji im omogućuje da se ustroje kao simbolična nacija. James Huston skuplja književne tekstove u novinama te ih od 1848. objavljuje u antologiji pod naslovom *Narodni zbornik* (*Répertoire national*). François-Xavier Garneau piše *Povijest Kanade* (*Histoire du Canada*). Drugi autori, kao na primjer Philippe Aubert de Gaspé s romanom *Stari Kanađani* (*Les Anciens Canadiens*), skupljaju bajke i drevne legende te počinju zapisivati usmenu tradiciju. Putem književnosti nastale iz želje za ostvarenjem nacionalnog epa stvaraju povijesno i kulturno pamćenje koje nudi uporišta za snalaženje i identifikaciju. U tekstovima tog razdoblja, francuski Kana-

⁴ “Teško da se može zamisliti nacionalnost siromašnija svime što može probuditi i podići narod od one koju predstavljaju potomci Francuza u Donjoj Kanadi, zahvaljujući njihovu čudnom jeziku i običajima. Riječ je o narodu bez povijesti i književnosti [...] Želim Kanađanima dati engleski karakter kako bi ih izdigao iz njihove inferiornosti” (Durham 1912 [1839]: II, 204).

đani često su predstavljeni kao dobri katolici na duhovnoj misiji usred pokvarenosti i raspadanja svijeta u kojem žive.⁵ Konzervativni, vezani uz zemlju i vrijednosti svojih predaka, suprotstavljaju se anglofonskom stanovništvu (Britancima, Kanađanima ili Amerikancima) koje se prikazuje kao materijaliste, rasipnike, “protivnike francuske rase”. Čini se da idealizirani opisi seoskih običaja prije odražavaju snove nego stvarnost. Takvim se opisima pokušava veličati seoski život i spriječiti bijeg prema drugim zemljama. U nedostatku naroda, stvara se i brani “domovina”, o čemu svjedoči i pjesma “Kolonizacija” (“Colonisation”, 1853) Octavea Crémaziea u kojoj je pojam kolonizacije vezan za preživljavanje te se suprotstavlja ideji poraženog naroda koji su pokorili Englezi.

Kojem treba pomoć, rodoljubni trudi.
Jezik vaš i zakon, svjetlo religije,
I budućnost cijela francuskoga roda
Što preživjet hoće tu gdje Englez hoda,
Sve u riječ tek stane: stvarat’ KOLONIJE
(Crémazie 1976: 263)

Takva uprizorenja slike o sebi i Drugom pronalazimo i u razdoblju Tihe revolucije, kada pisci putem književnosti namijenjene “dekolonizaciji” i “sekularizaciji” svijesti pokušavaju stvoriti “kvebečki identitet”, oslobađajući se pritom anglofonskog i klerikalnog “dvojnika”.⁶

Pojava samo-precjenjivanja kao reakcija na podcjenjivanje od strane Drugog te kao čin suprotstavljanja stvarnim ili navodnim manama Drugog, prisutan je kako kod amerindijanskih samo-povijesti,⁷ tako i u drugim koloniziranim kulturama, na primjer kod autora pokreta *négritude* kao što je Aimé Césaire, čiji je stvaralački i emancipacijski utjecaj na pjesnike Tihe revolucije istaknuo Max Dorsinville (1984).

Uvijek je riječ o činu osvještavanja te o moralnom i kulturnom vrednovanju svake zajednice pomoću pisma koje se pokušava osloboditi tradicije i otuđujućih ustaljenih postupaka kako bi se ponovno došlo do ishodišnih točaka identiteta. Uvijek je riječ o svijesti koja se budi i pokušava osloboditi nametnutih identiteta i predstavljanja prošlosti, kako bi stvorila noviju i autentičniju sliku o sebi, donoseći drugo tumačenje prošlosti utemeljeno na autonomnoj viziji. Poezija tako postaje sredstvom “povratka u domovinu”. Komparativno proučavanje takvih postupaka

otkriva nam zajedničke namjere u potrazi za identitetom i prihvaćanju od strane Drugog. Nadalje, otkriva nam da u susretu s amerindijanskim predstavljajima samih sebe, Kvebečani više nemaju isključivo pravo na diskurs koji ih prikazuje kao žrtve.⁸

Iako kvebečko društvo u većoj mjeri pristaje uz amerindijanska pitanja i pojavu autohtonih književnosti, iako se u zadnje vrijeme priznaje i proučava neke autohtone pisce čija su djela prevedena ili objavljena na engleskom ili francuskom,⁹ položaj amerindijanskih književnosti na sveučilištima i u školskim programima i dalje je vrlo loš. Kao što je dobro primijetila Isabelle Saint-Amand, u pogledu komparativnih proučavanja autohtonih i alohtonih književnosti u Kanadi, teoretski su pristupi razvijeniji u anglofonskoj Kanadi nego u Québecu, ali primjena zapadnog teoretskog pristupa na autohtone književnosti stvara poteškoće u razumijevanju takvih književnosti i njihova odnosa s usmenom tradicijom (Saint-Amand 2010).

Što se tiče komparativnog pristupa migrantskim pismima, Pierre Nepveu ističe analogije između onoga što proživljavaju kvebečki i imigrantski pisci, smještajući pritom takve analogije u ideološki i estetski kontekst postmodernizma (Nepveu 1999: 197–210). Pa ipak, problem izolacije i dalje postoji. Pisac kao što je Alberto Kurapel, koji se pokušava “ukorijeniti” u zemlju koja ga je prihvatila, “nije u Québecu pronašao drugu domovinu [...] Njegov se diskurs sustavno vraća sjećanjima na domovinu” (Krysinski 1993: 15). Kurapel govori o iskustvima iz kojih postaje jasno da umjetnik u izgnanstvu lako može postati žrtvom stereotipne misli o svojoj kulturi, svedenoj na folkloristički kliše:

Jednog smo dana zatražili financijsko pokroviteljstvo jednog ministarstva. Primila nas je službenica koja je sa mnom razgovarala a da me nijedanput nije pogledala u oči, bruseći nokte, jednu strašno lijepu nogu prebacila je preko druge jednako lijepe. Nakon što sam joj izložio svoj projekt, nasmijala se i rekla mi da su moji planovi “kao i uvijek, preambiciozni za jednog migranta”.

– Prognanika – ispravio sam je. Nije me čula. Nastavila je rekavši mi kako bih smjesta dobio potporu da sam organizirao priredbe folklornih plesova s plesačima odjevenima u pončose, “skečevima latino-američkog kazališta” i “tipičnim jelima”.

Ako želimo sačuvati usmjerenja proizašla iz načina života koji se ne prilagođava modelima koje nameće

⁵ Ovdje preuzimamo neka naša ranija zapažanja, vidi Scholl 2007.

⁶ Vidi Bouthillette 1989. Kao Frantz Fanon u djelu *Crna koža, bijele maske* (*Peau noire, masques blancs*, 1952), Bouthillette u knjizi *Kanađanin i njegov dvojniki* (*Canadien et son double*, 1971) provodi psihoanalizu kolonizirane svijesti. Bouthillette smatra da se nakon poraza franko-kanadski identitet otudio pod vlašću anglofonskog super-ega.

⁷ Npr. Sioui 1989: 37–38. O tome vidi Scholl 2009: 243.

⁸ “Dio naroda-klase, male pokorene nacije, *Bijeli crnci Amerike*, kvebečko se društvo sastaje s istinskom buržoazijom, istinskim siromasima i s Amerindijancima koji mu osporavaju mjesto u utemeljiteljskom mitu ovog mjesta” (Robin 1993: 302).

⁹ Vidi npr. Gatti i Dorais (2010); vidi također poseban broj časopisa *Canadian Literature* 215 (zima 2012, “Indigenous Focus”) i broj posvećen autohtonomj tematici časopisa *Studies in Canadian Literature / Études en Littérature canadienne* (broj 35/2, 2010).

potrošačko društvo, iz toga odmah kao posljedica proizlazi marginalizacija, preobražavajući stvaratelja u “marginalca”, a ne u onoga koji je na margini. (Kurapel 1993: 39–40)

U uvodnoj riječi popisa sto *Najvažnijih kanadskih knjiga* koji je sastavio časopis *Kanadska književna kritika* (*Literary Review of Canada*), Margaret Atwood promišlja o problemu nacionalnog kanona, objašnjavajući kategoriju najvažnijih knjiga u Kanadi nastankom nacionalnoga kolektivnog identiteta:

Možda se ove knjige mogu promatrati kao one koje su nas učinile time što danas jesmo. (Atwood 2007: i)

Od tih sto knjiga, nijedno autohtono djelo. Nedostaju i migrantska djela. Dvanaestak djela na francuskom¹⁰ opisano je i predstavljeno kao kanon za čitanje onima koji se žele upoznati s franko-kanadskom književnošću. Usmjerena na probleme izražavanja identiteta frankofonske kulture, sva ta djela – osim drame *La Sagouine* spisateljice Antonine Maillet koja se bavi problemima Akadije – anglofonski kritičari tumače kao simbole frankofonskog Québeca koji se smatra “posebnim društvom”.

Naravno, iz borbe Franko-Kanađana da ih se prizna kao “posebno društvo” unutar engleske Kanade – s obzirom na jezik, zakon, religiju i kulturu – nastala je specifična književnost. Maurice Lemire, jedan od najvećih poznavatelja i stručnjaka za franko-kanadsku književnost, u svojim radovima o *Velikim nacionalističkim temama povijesnog kanadsko-francuskog romana* (*Les grands thèmes nationalistes du roman historique canadien-français*, 1970) i o *Stvaranju kvebečkog književnog imaginarija (1764–1867)* (*Formation de l'imaginaire littéraire québécois (1764–1867)*, 1993) proučava više figura identifikacije: između ostalih, misionara, prvog doseljenika, istraživača, zemljoradnika i trgovca. Prema njegovu mišljenju, imaginarij franko-kanadskih pisaca prije 1760. bio je prožet francuskim imaginarijem. Nakon engleskog preuzimanja vlasti nad kolonijom i prekida odnosa s Francuskom došlo je do promjene u franko-kanadskom imaginariju:

Rođeni u toj zemlji bit će prisiljeni uvalu Svetog Lovre koristiti kao obavezni izvor vlastitih opažanja, te će se, na neki način, njihova imaginacija kanadizirati. (Lemire 1993: 10)

Trgovac-avanturist s početka ustupit će mjesto mirnom seljaku, “jedaču slanine” (Lemire 1993: 39). Tako i Monique LaRue u arhetipovima mjernika i mornara traži zajednički nazivnik specifičnoga kvebečkog imaginarija i književnosti – pritom ustvrđujući da ti arhetipi u pluralističkom svijetu više ne funkcioniraju (LaRue 1996: 28).

No, jesu li svi ti arhetipovi uistinu specifični samo za kvebečku književnost? Možemo li ih smatrati i arhetipovima “američnosti” koju kvebečki pisci i kritičari često tumače kao važnu sastavnicu kvebečkog identiteta, za razliku od Francuske?¹¹ Studija Jeana Montmorencyja *Američki mit u fikcijama Amerike od Washingtona Irvinga do Jacquesa Poulina* (*Le mythe américain dans les fictions d'Amérique de Washington Irving à Jacques Poulin*, 1994) pozdravljena je kao “nov i radikalna zamah” u komparativnoj književnosti u Québecu, jer “američnost se ne svodi samo na uopćenog Kerouaca, na roman *Na cesti* (*On the Road*); riječ je i o prepoznavanju sličnosti i razlika između književnosti više Amerika” (Lamonde 1995: 161–162).

Komparativno proučavanje pokazuje i da se sveprisutna opsesija “preživljavanjem” u franko-kanadskim tekstovima ne ograničava samo na skupinu Kvebečana i na njihovu književnost koja se sama ustrojila kao “izraz preživljavanja francuske rase u Americi i svojevršno sredstvo kojim ju se održava” (Roy 1936: 170), već da se ona tiče imaginarija svih skupina u Kanadi. U knjizi Margaret Atwood *Preživljavanje – Tematski vodič za kanadsku književnost* (*Survival – A Thematic Guide to Canadian Literature*, 1972), tema preživljavanja smatra se “nacionalnim” simbolom Kanade. Taj simbol preživljavanja omogućuje da se unutar različitih kanadskih književnosti uoči koherencija te da se okupi ono što je raspršeno (u etimološkom smislu simbola). Dodajmo i to da bi se analize Margaret Atwood mogle jednako primijeniti i na autohtone, miješane i migrantske književnosti. Zaokupljenost preživljavanjem praktički je sveprisutna u svim kanadskim književnostima u kojima se pojavljuje u mnogobrojnim značenjima – biološkim, psihološkim, društvenim, političkim, materijalnim, klimatskim itd. Preživljavanje odražava stvarne ili izmišljene prijetnje s kojima se susreće sva-

¹⁰ Jacques Cartier: *Récits de voyage* (1645), Louis Hémon: *Maria Chapdelaine* (1914), Félix-Antoine Savard: *Menaud, maître draveur* (1937), Gabrielle Roy: *Bonheur d'occasion* (1945), Roger Lemelin: *Les Plouffe* (1948), Paul-Émile Borduas: *Refus Global* (1948), Hubert Aquin: *Prochain épisode* (1965), Marie-Claire Blais: *Une saison dans la vie d'Emmanuel* (1965), Michel Tremblay: *Les Belles-sœurs* (1968), Pierre Vallières: *Nègres blancs d'Amérique* (1968), Antonine Maillet: *La Sagouine* (1971). Dodajmo još da su prema statistici najčitaniji i najproučavaniji franko-kanadski autori u engleskoj Kanadi Gabrielle Roy, Anne Hébert, Marie-Claire Blais, Michel Tremblay, Hubert Aquin, Roch Carrier, Saint-Denis Garneau i Jacques Ferron (Hayward et Lamontagne 1999: 474).

¹¹ Ovdje mislimo na “američnost” u sjevernoameričkom smislu. U Latinskoj Americi ta riječ ima drugačiji smisao te zahvaljujem Ladislavu Franeku na zanimljivim opaskama o toj tematici. Tijekom rasprave o mom izlaganju istaknuo je da u Latinskoj Americi koncept američnosti podrazumijeva odnos prema Gaučosima i domorocima te da se pisci kao što je Borges oslanjaju na tu tradiciju. U Québecu, naime, tek treba istražiti jesu li pisci usvojili pripovjednu kulturu Autohtonih kako bi je literalizirali. Gérard Bouchard smatra da su Amerindijanci, iako su njihove kulturne prakse mogle služiti kao izvori akulturacije, još u vrijeme Nove Francuske držani na udaljenosti. Vidi Bouchard 2001: 90–91, 147, 179, 307, 325, 383, 392. Zahvaljujem i Jüriju Talvetu i Santiagu Isasiju na zanimljivim opaskama i relevantnim prijedlozima.

ko biće koje svoj život živi na kanadskom tlu. Ta egzistencijalna i arhetipska tema “preživljavanja” vezana je za jedno područje koje dijele različite etnije. Istovremeno, svaka je etnija upletena u odnos snaga unutar svoje političke i društvene strukture te u odnos s drugim skupinama, a svaki se pojedinac nalazi u odnosu spram sila iz okruženja i spram skupine. Prema mišljenju opata Casgraina, preživljavanje naroda ovisi o preživljavanju njegove književnosti:

[...] naša će biti teška, meditativna, duhovna, religiozna, evanđeoska kao naši misionari, velikodušna kao naši mučenici, energična i čuvarica kao naši prvi doseljenici; [...] kreposna i čista kao djevičanski plašt naših dugih zima. Ali više od svega, bit će prvenstveno vjerna, religiozna; takav će biti njen karakteristični oblik, njen izraz: u suprotnom neće živjeti, sama će sebe ubiti. To je jedini uvjet njena bića; ona nema drugog razloga za postajanje; kao što ni naš narod nema temelj života bez religije, bez vjere; onoga dana kad prestane vjerovati, prestat će postojati. (Casgrain 1896: 368–369)

I kod Jacquesa Godbouta nailazimo na mit o preživljavanju kad nezavisnost Québea predstavlja kao pitanje života i smrti:

Kvebečki pisac ne može pokušavati postojati izvan kvebečkog teksta, nužno je da sudjeluje u zajedničkom pothvatu, suprotnost tome je ništavilo. (Godbout 1971: 140)

Iz kanona su isključeni oni koji odbijaju sudjelovati u zajedničkom pisanju “kvebečkog teksta”. Godbout od književnosti zahtijeva potpunu identifikaciju: čitatelj se mora ponovno pronaći pomoću teksta, tekst mora biti identičan čitatelju, njegovu govorenom jeziku, njegovu *made in Québec* imaginariju.

Manitobanska spisateljica Gabrielle Roy iskazuje drugačiji stav. Raskinuvši s “ideološkim prikazom” prostora, njeni romani i priče “prije svjedoče o novom tumačenju simboličkog odnosa prema prostoru, ne više kolektivnog, već individualnog”, kao što primjećuje Nora Doyon (2011: 248). Ponovno aktivirajući “određeni broj utemeljiteljskih mitova američkog imaginarija” (Doyon 2011: 249), potraga za identitetom kod Gabrielle Roy preispituje teret zajedničkog “mi” kojem se valja pokoriti.

Jednako tako i Régine Robin ustaje protiv pritiska “kvebečkog mi”. Ova “migrantska” spisateljica židovskog podrijetla koja je prije Montréal dugo vremena živjela u Parizu u svom romanu *La Québécoise* (1983) prikazuje doseljeničku profesoricu koja se u kvebečkoj zajednici osjeća neugodno i strano.

Kakva tjeskoba nekih popodneva – kvebecitet – kvebeštvo – ja sam drugo. Ne pripadam tome Mi koje se ovdje tako često koristi. [...] Moji preci nisu seoskog podrijetla. Nemam predaka koji su bili prvi trgovci u Kanadi [...] Nikad nisam molila krunicu s obitelji u 7 navečer. [...] Nisam odavde. Ne postaje se Kvebečaninom. (Robin 1982: 53–54)

“Identitetske fikcije” (Kwaterko 2002), kao i “ostvarivanje u imaginariju”¹² slike o sebi i Drugom, osnovne su sastavnice kanadskih frankofonskih, anglofonskih, autohtonih, mješovitih i migrantskih književnosti. Te slike svjedoče o samoći i nemogućnosti komunikacije. Ali ujedno nude i mogućnosti. Umjesto da stvara granice i prepreke, književna kritika koja usvaja perspektivu međuljudskog i međukulturnog doticaja može rasvijetliti pozitivne primjere suživota i komunikacije.

Perspektiva “doticaja” naglašava kako su subjekti ustrojeni u i prema odnosu jednih spram drugih. Bavi se odnosom kolonizatora i koloniziranih, ili putnika i “otpućenih”, ne u smislu odvojenosti ili apartheida, nego u smislu zajedničkog boravka na istom prostoru, interakcije, zajedničkih shvaćanja i običaja, često između radikalno asimetričnih odnosa moći. (Pratt 1992: 7)

Usvajanjem takve perspektive, možemo u pitanje dovesti ne samo zablude u shvaćanju književnosti Nove Francuske, već i zablude o književnosti nakon tog razdoblja. Ukratko ćemo u tom svjetlu razmotriti roman *Stari Kanađani* (*Les Anciens Canadiens*, 1864) Philippea Auberta de Gaspea (oca). Taj se tekst često prikazuje kao nostalgičan tekst okrenut veličanstvenoj povijesti Starog poretka u kojem su Kanađani Nove Francuske još uvijek bili “sami svoji gospodari”. No, estetska, etička i intertekstualna orijentacija *Starih Kanađana* otvara prostor drugim mogućnostima. Označavajući svoje heteroklitno djelo “stilski u potpunosti kanadskim” (Aubert de Gaspé 1994: 27), autor naglašava međuljudsku razinu u odnosima između likova koji pripadaju sukobljenim etnijama. Prikazuje komunikaciju između različitih skupina, njihovu ljudsku razmjenu i suživot. Nadalje, citira mnoštvo autora, između ostalih, Shakespeara, Molièrea, Chateaubrianda, Goethea i Heinricha Heinea. Djelo vrvi referencama koje nadilaze franko-kanadski kontekst.

Usprkos prividnom “regionalizmu”, *Stari Kanađani* zapravo svjedoče o tome da su kozmopolitizam – s druge strane često opisan u negativnom smislu – prakticirali i vrednovali određeni autori 19. stoljeća u Kanadi kojima je pozivanje na druge nacionalne književnosti – makar i putem citiranja – značilo upisati se u univerzalni svijet zajedničkih vrijednosti. U predgovoru jednom novom izdanju engleskog prijevoda *Starih Kanađana* Clara Thomas pokazuje razumijevanje, pa čak i empatiju punu poštovanja spram “nacionalnih” interesa Kvebečana:

Domoljublje, odanost franko-kanadskom narodu, opravdan ponos rase i sjećanje puno ljubavi na romantičnu junačku povijest svog naroda – to su dominantni tonovi koji se pojavljuju u priči [...] Poblize razmatranje

¹² “Neće, stoga, biti dovoljno proučiti ostvarivanje slike u tekstu; valjalo bi također uključiti i ostvarivanje slike u imaginariju: formulacija nije tautološka” (Pageaux 1989: 155).

navodi nas na zaključak da je možda ekstremizam kvebečkog nacionalizma samo površinski sloj inače dostojne odlučnosti da se jezik i institucije Francuske Kanade očuvaju netaknutima. (Thomas 1974: XV–XVI)

Čini se da je empatija autorice predgovora posljedica čitanja romana *Stari Kanađani* koji humorom i otvaranjem prema svijetu i čovjeku širi vidike i kod čitatelja budi osjećaj simpatije. Čini se također da su slična viđenja anglo-kanadskih kritičara o franko-kanadskoj književnosti raširenija u uvodima prijevoda knjiga nego u teoretskim kritičkim studijama, jer predstavljanje knjige čitateljima zahtijeva drugačiju vrstu komunikacije i drugačiji oblik “prijevoda” kulture od kritičkog akademskog diskursa. Stoga se razmatranje predgovora i pogovora nalazi u središtu interesa komparativnog pristupa.

Imajući na umu odnos snaga dvaju različitih diskursa, patetična nacionalizacija franko-kanadske književnosti od strane kritike spriječila je prepoznavanje humora, ironije i satire unutar same te književnosti. Sin Philippea Auberta de Gaspéa sa svojim romanom *Tragač blaga* (*Le chercheur de trésors*, 1837) i njegov prijatelj Napoléon Aubin sa svojim satiričkim člancima koje je objavljivao u novinama *Le Fantasque* s ironijom odbijaju idealiziran prikaz zajedničkog identiteta. Tome bismo mogli dodati i druge primjere. U *Originalima i luđacima* (*Originals et détraqués*, 1892), predstavljajući groteskne tipove kvebečke regionalne povijesti, Louis Fréchette kao da pokušava obrnuti uzvišenost junaka nacionalne povijesti iz *Legende o jednom narodu* (*La légende d'un peuple*, 1887). I Hubert LaRue s humorom – i često s ironijom – uspoređuje kvebečko lokalno s onime što je vidio i proživio na svojim putovanjima Europom; kvebečkog se vozača zaprežnih kola uspoređuje s venecijanskim gondolijerom; kvebečkog kočijaša s onim iz Napulja, Pariza, Londona (LaRue 1879: 23–26). Takvi tekstovi koje kritika često smatra nevažnim i beznačajnim jer ne nude uporište konceptu “velikog nacionalnog teksta” u podjednakoj mjeri kao i drugi pripadaju “velikom utemeljiteljskom narativu” Franko-Kanađana. Autori u njima prepričavaju anegdote, razgovore, zabavna zapažanja, prikazujući tako drugačiju sliku Franko-Kanađana, sliku koja nije toliko junačka, a simpatičnija je od one koju propagira nacionalistička historiografija.

Prestanemo li kvebečku književnost smatrati posebnom književnošću koja je preslika posebnog društva, viđenje te književnosti i njene tradicije značajno se obogaćuje. Samo jedan pojedinac ne bi bio u stanju nju i njenu tradiciju vrednovati na svim razinama i u svom njezinom bogatstvu. Svojom međuljudskom i međukulturalnom otvorenošću, komparativno proučavanje književnosti može utrti put boljem razumijevanju kvebečke književnosti u odnosu prema drugim književnostima, a vidjeli smo da više pristupa komparativne književnosti ide u tom smjeru. Tradicionalni kanon frankofonske kanadske književnosti

na taj način postaje u većoj mjeri pluralističan kako doprinosom autohtonih i migrantskih književnosti, tako i uključivanjem djela dosad isključenih iz službenog kanona.

Pod utjecajem prevladavajućih modela na dnevnom redu, književna je kritika stvorila privid homogenosti svevši franko-kanadsku književnost na pitanje nacije, religije i domoljublja. Za to je jednim dijelom odgovorna i sama književnost. No, ako je promotrimo u cjelini i polazeći od različitih perspektiva, vidjet ćemo da je franko-kanadska književnost i više od toga. Ona je izraz kulture u odnosu ili u sukobu s drugim kulturama te podrazumijeva ljudske odnose i razmjenu pamćenja i imaginarija. Pred izazovom komparativne književnosti, ovi se odnosi i razmjene lakše primjećuju te nam omogućuju da bolje vrednujemo etičke i estetičke doprinose franko-kanadske književnosti, ne samo u okvirima kanadskog književnog polja, nego i na svjetskoj razini.

S francuskog preveo
Jakob FILIĆ

LITERATURA

Atwood, Margaret. 1972. *Survival – A Thematic Guide to Canadian Literature*. Toronto: Anansi.

Atwood, Margaret. 2007. “Uvod”, u: *Literary Review of Canada – Canada’s Most Important Books 100*. URL: http://archive.reviewcanada.ca/downloads/The_LRC_100_2007.pdf.

Aubert de Gaspé, Philippe (otac). 1994. *Les Anciens Canadiens* [1864]. Bibliothèque nationale du Québec: Fides.

Aubert de Gaspé, Philippe (sin). 1974. *Le Chercheur des trésors ou l’influence d’un livre. Le premier roman québécois écrit en 1837*. Priredio Léopold Leblanc. Montréal: éditions l’étincelle.

Aubin, Napoléon. 1837–1849. *Le Fantasque*. URL: <http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/1791823>. Pristup: 11. 5. 2014).

Beaudoin, Réjean. 2000. “Comparer les littératures canadiennes, pour quoi faire?” U: *Québec français*, 117, str. 68–70.

Beaudoin, Réjean, Hayward, Annette, Lamontagne, André. 2004. *Bibliographie de la critique de la littérature québécoise au Canada anglais (1939–1989)*. Québec: Éditions Nota bene.

Bouchard, Gérard. 2001. *Genèse des nations et cultures du Nouveau Monde. Essai d’histoire comparée*. Montréal: Boréal.

Bouthillette, Jean. 1989. *Le Canadien français et son double* [1971]. Montréal: L’Hexagone.

Cameron, Elspeth. 1997. *Canadian Culture: An Introductory Reader*. Toronto: Canadian Scholar’s Press.

“Canadian Literature 215, zima 2012. “Indigenous Focus”.

Casgrain, Henri-Raymond. 1896. *Œuvres complètes*; Svezak prvi: *Légendes canadiennes et Variétés*. Montréal: C.-O. Beauchemin & Fils.

- Crémazie, Octave. 1976. *Œuvres*. Ottawa: Éditions de l'Univers.
- Davey, Frank. 1997. "“AND Quebec”: Canadian Literature and its Quebec Questions". U: *Canadian Poetry*, 40, str. 6–26.
- Dionne, René. 1987. "La Revue d'histoire littéraire du Québec et du Canada français." U: *Voix et Images*, 12 (2), str. 287–294.
- Dionne, René, Cantin, Pierre. 1994. *Bibliographie de la critique de la littérature québécoise et canadienne-française dans les revues canadiennes (1760–1899)*. Ottawa: Presses de l'Université d'Ottawa.
- Dorsinville, Max. 1984. "L'Influence d'Aimé Césaire au Québec". U: *Soleil éclaté: Mélanges offerts à Aimé Césaire à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire par une équipe internationale d'artistes et de chercheurs*. Ur. Jacqueline Leiner. Tübingen: Narr, str. 115–123.
- Doyon, Nova. 2011. "Américanité et quête identitaire dans La montagne secrète de Gabrielle Roy: une représentation renouvelée de l'imaginaire continental". U: *Analyses*, 6 (1), str. 247–279.
- Ducharme, Réjean. 1967. *Le nez qui voque*. Paris: Gallimard.
- Durham, John George Lambton. 1912. *Report on the affairs of British North America from the Earl of Durham her Majesty's High Commissioner [1839]*. Oxford: Clarendon Press.
- Fréchette, Louis. 1892. *Originaux et Détraqués. Douze types québécois*. Montréal: Patenaude.
- Garneau, François-Xavier. 1845–1852. *Histoire du Canada depuis sa découverte à nos jours*. Québec: Imprimerie de Napoléon Aubin.
- Gatti, Maurizio, Dorais, Louis-Jacques, ur. 2010. *Littératures autochtones*. Montréal: Mémoire d'encrier.
- Giguère, Richard. 1984. *Exil, révolte et dissidence. Étude comparée des poésies québécoise et canadienne (1925–1955)*. Québec: Presses de l'Université de Laval.
- Godbout, Jacques. 1971. "Écrire". U: *Liberté*, 13, 4–5 (76–77), str. 135–137.
- Hayward, Annette, Lamontagne, André. 1999. "Le Canada anglais: une invention québécoise?". U: *Voix et Images*, 24, 3 (72), str. 460–479.
- Huston, James, izd. 1848–1850. *Le Répertoire national*. Montréal: Lovell et Gibson. 4 vol.
- Janßen, Jessica. 2013. *Le genre de l'autohistoire amérindienne: un moyen de l'autoreprésentation des Premières nations au Québec en vue de réaffirmer leur identité collective*. Magisterarbeit zur Erlangung des Grades eines Magister Artium (M.A.) der Philosophischen Fakultät der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel.
- Krysinski, Wladimir. 1993. "Predgovor", u: *A. Kurapel, le Guanaco gaucho – Station artificielle*. Québec: Humanitas, str. 15–18.
- Kurapel, Alberto. 1993. *A. Kurapel, le Guanaco gaucho – Station artificielle*. Québec: Humanitas.
- Kwaterko, Józef. 2002. "Les fictions identitaires des romanciers haïtiens du Québec", u: *Revue de Littérature Comparée*, 302 (travanj–lipanj), str. 212–229.
- Lamonde, Yvan. 1995. "Sažetak Jeana Morency, Le mythe américain dans les fictions d'Amérique de Washington Irving à Jacques Poulin", u: *Tangence*, 48, str. 161–163.
- LaRue, Hubert. 1879. "Voyage sentimental sur la rue Saint-Jean". [BeQ] *Coll. Littérature québécoise*, 100. verzija 1.1.
- LaRue, Monique. 1996. *L'Arpenteur et le Navigateur*. Montréal: Fides.
- Lemire, Maurice. 1970. *Les grands thèmes nationalistes du roman historique canadien-français*. Québec: Presses de l'Université de Laval.
- Lemire, Maurice. 1993. *Formation de l'imaginaire littéraire au Québec 1764–1867*. Ottawa: Essais littéraires l'Hexagone.
- Literary Review of Canada – Canada's Most Important Books 100*. 2007. URL: http://archive.reviewcanada.ca/downloads/The_LRC_100_2007.pdf. Pristup 11. 5. 2014.
- MacLennan, Hugh. 1945. *Two Solitudes*. London: Macmillan.
- Morency, Jean. 1994. *Le mythe américain dans les fictions d'Amérique de Washington Irving à Jacques Poulin*. Québec: Nuit blanche éditeur.
- Nepveu, Pierre. 1999. *L'Écologie du réel. Mort et naissance de la littérature québécoise contemporaine*. Essai. Québec: Boréal.
- Pageaux, Daniel-Henri. 1989. "De l'imagerie culturelle à l'imaginaire", u: *Précis de littérature comparée*. Ur. P. Brunel, Y. Chevrel. Paris: PUF, str. 133–162.
- Pratt, Mary Louise. 1992. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. London: Routledge.
- Robin, Régine. 1982. *La Québécoise*. Montréal: Typo.
- Robin, Régine. 1993. "Un Québec pluriel!", u: *La recherche littéraire. Objets et méthodes*. Ur: C. Duchet, S. Vachon Montréal: XYZ éditeur, str. 301–309.
- Roy, Camille. 1936. *Études et croquis "Pour faire mieux aimer la patrie"*. Québec: Éditions de Robitaille [BeQ broj 136, verzija 1].
- Saint-Amand, Isabelle. 2010. "Discours critiques pour l'étude de la littérature autochtone dans l'espace francophone du Québec", u: *Studies in Canadian Literature / Études en Littérature canadienne*, 35, broj 2, str. 30–52.
- Scholl, Dorothea. 2007. "“Ce qu'il faut à notre pays, c'est une littérature franchement, entièrement catholique”: la conception d'une littérature canadienne-française nationale et catholique", u: *La Croix et la bannière. L'écrivain catholique en francophonie (XVIIe– XXIe siècles)*. Ur. A. Dierkens, F. Gugelot, F. Preyat, C. Vanderpelen-Diagre. Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles, str. 199–215.
- Scholl, Dorothea. 2009. "Le baptême du 'Bon Sauvage'", u: *Ils l'appelaient Nouvelle-France...*. Ur. B. Emont. Paris: le Bretteur, str. 221–244.
- Schwartzwald, Robert. 1991. "Le rôle des universités américaines dans la diffusion de la culture francophone en Amérique du Nord", u: *Langue, espace, société: les variétés du français en Amérique du Nord*. Ur: C. Poirier. Québec: Presses de l'Université de Laval, str. 111–126.
- Sioui, Georges E. 1989. *Pour une autohistoire amérindienne. Essai sur les fondements d'une morale sociale*. Québec: Presses de l'Université de Laval.
- Studies in Canadian Literature / Études en Littérature canadienne* 2010. 35 (2).
- Taylor, Charles. 1993. *Reconciling the Solitudes: Essays on Canadian Federalism and Nationalism*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Taylor, Charles. 1994. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.
- Thomas, Clara. 1974. "Uvod", u: *Philippe Aubert de Gaspé, Canadians of Old*. Preveo Charles G. D. Roberts (1890). Toronto: McClelland and Stewart Limited.

SUMMARY

NATION, HOMELAND, RELIGION, CULTURE: FRANCO-CANADIAN LITERATURE IN THE EXAMINATION OF COMPARATIVE LITERATURE

Ever since Lord Durham's infamous sentence concerning the French Canadians – "They are people with no history and no literature" – there has been a never-ending questioning about the origin, the genesis and the value of literature called Franco-Canadian or Québécois. Be it James Huston's *Répertoire national* or the project *Archéologie du littéraire* initiated by Bernard Andrès – this interrogation is a characteristic strain of the majority of literary criticism in Québec which seeks to define the place and specificity

of its literature in correlation to the surrounding or determining forces in order to represent a collective identity. In the present article, different critical attitudes towards the literary field of Québec with its long history will be identified and analysed by taking into account different criteria of canonization. The perception by Québécois criticism of its own literature, its origins and evolution will be examined as well as the perception of this literature by others. This will lead to a better understanding of the ideological, axiological and aesthetic presuppositions which underlie the critical discourse in Québec and to a better understanding of the problematics of the concept of "national literature" within the diversity of literatures in Canada.

Key words: nation, homeland, religion, culture, canon, first nations, autohistory